

1

2

Žitni pleveli – kako jim uspe preživeti

// Josip Otopal

1: Kokalj (*Agrostemma githago*) je bil včasih med najpogostejšimi žitnimi pleveli.

2: Kravsa (*Vaccaria pyramidata*) velja za izumrlo vrsto v Sloveniji. Nazadnje so jo našli v okolici Kopra.

3: Žareči zajčji mak (*Adonis flammea cortiana*) je mediteranska vrsta, ki je v slovenski Istri na robu izumrtja.

4: Jesenski zajčji mak (*Adonis annua cupaniana*) še vedno vztraja na nekaj lokacijah v slovenski Istri.

5: Laški meček (*Gladiolus italicus*) spada v družino perunikovk ali bolj poznanih vrtnih gladiol. Včasih je bil dokaj pogost okras žitnih njiv.

foto: vse Josip Otopal

Sama beseda plevel pri večini ljudi, ki so kdaj pleli svoj vrtiček ali njivo, vzbudi negativna čustva ali celo odpor. A v tem prispevku beseda ne bo tekla o vsakdanjih plevelih, pač pa o plevelih, ki jih najdemo na žitnih njivah. Kar veliko rastlinskih vrst se je prilagodilo s strani človeka ustvarjenemu življenjskemu okolju, ki nam, ljudem, zagotavlja predvsem hrano.

Zgodovinski vidik

Več tisoč let pred našim štetjem so se poprej nomadska ljudstva na območju Mezopotamije, torej ozemlja današnjega Iraka in sosednjih držav, spremenila v večinoma poljedeljska. To je za naravo pomenilo veliko spremembo. Nastalo je povsem novo življenjsko okolje, ki ga je ustvaril človek, in je bilo podobno že prej obstoječim stepam, kjer prevladujejo trave. Nekatere stepske rastline in rastline spremenjenih tal so našle novo nišo, v kateri ni bilo hude konkurence, in se začele temu novemu okolju prilagajati. Temu procesu pravimo koevolucija oz. sočasni razvoj vrst. Tak proces je vsem poznavalcem ptic znan na primeru kmečke (*Hirundo rustica*) in mestne lastovke (*Delichon urbicum*), ki sta svoja prvotna domovanja skoraj popolnoma zamenjali za človeška bivališča. Podobno se je zgodilo z rastlinami in dandanes se za večino izmed njih sploh ne ve, od kod izvirajo in kje so njihova naravna rastišča. Vsekakor bi njihovo prvotno razširjenost mogli iskati nekje na Bližnjem vzhodu oziroma na območju Mediterana. A to je skoraj nemogoče, saj so se te rastline precej spremenile v večtisočletnem sočasnem razvoju s človekom.

Stanje nekoč in danes

Način pridelave žit je bil v preteklosti docela drugačen, kot je danes. Pojavu tako pestre vegetacije žitnih njiv je

botrovalo več vzrokov. S trgovanjem so skrita med zrnjem žita potovala tudi semena drugih rastlin in tako osvajala nova ozemlja, kjer je kmetoval človek. Kmetje so si sami pridelali seme za naslednje leto in s tem ohranjali tudi skrite sopotnike. Seveda takrat ni bilo umetnih gnojil, kot tudi kemičnih preparatov za zatiranje plevelov ne, ki onemogočajo rast občutljivih žitnih plevelov.

S pojavom medcelinskega trgovanja pa so v naše kraje prišle tudi nekatere neželene vrste. Večinoma so bile to enoletne, zelo odporne in hitro rastoče rastline, ki so naglo osvojile nova ozemlja. Kljub temu, da te rastline niso odporne proti zimskemu mrazu, lahko preživijo v obliki semen v zemlji in spomladi spet vzkljujejo v velikem številu. V nasprotju s tistimi vrstami, ki so se prilagajale tisočletja, so nedavni prišleki pri pridelavi žit zelo moteči, saj povsem prevladajo in s tem onemogočajo uspešno pridelavo žit brez škropljenja. Rešitev je v večletnem kolobarju z različnimi poljščinami, ki so ga poznali že od nekdaj. V primerjavi z njimi pa starodobni žitni pleveli pri pridelavi žita niso moteči. Prav nasprotno – znano je, da žito uspeva bolje, če so na njivi tudi starodobni pleveli, kot denimo plavica (*Centaurea cyanus*).

Nekaj predstavnikov žitne vegetacije

Med starodobnimi pleveli je najbolj pogost vsem poznani poljski mak (*Papaver rhoeas*), dosti redkejši so že prej omenjena plavica in kokalj (*Agrostemma githago*) ter njivska zlatica (*Ranunculus arvensis*), navadno njivsko zrcalce (*Legousia speculum-veneris*) in poljska ostrožnica (*Consolida regalis*). Te vrste je bilo svojčas najti prav povsod v Sloveniji, danes pa jih skoraj ni več. Najbolj jih je prizadelo čiščenje žitnih semen, uporaba pesticidov in mineralnih gnojil.

Intenzivna pridelava in opuščanje tradicionalne rabe tal sta privedli na rob izumrtja več predstavnikov žitne vegetacije. Tako je izumrla včasih pogosta kravsa (*Vaccaria pyramidata*), tik pred izumrtjem pa so laški meček (*Gladolus italicus*) in vse tri vrste iz rodu zajčjih makov (*Adonis* sp.). Vrstna pestrost žitnih plevelov je največja v slovenski Istri, saj so tu poleg ustrezne podlage in bližine Mediterana tu in tam še vedno manjše žitne njive, na katerih se gospodari na tradicionalen način. Teh površin pa je iz leta v leto manj in posledično je tik pred zlomom tudi žitna vegetacija.

Okoljevarstveni vidik

Ljudje smo z večtisočletno rabo tal omogočili razvoj žitne vegetacije, ki je bila naš sopotnik vse do dandanes, ko so se razmere zelo hitro spremenile. Več tisoč let razvoja je bilo v nekaj desetletjih intenzifikacije v kmetijstvu postavljenih pred velik izziv, ki ga mnoge vrste niso mogle premestiti. A tudi plevelna vegetacija žitnih njiv je pomemben del kulturne dediščine. Vsakič, ko izumre kakšen predstavnik žitne vegetacije, izgubimo pomembne sopotnike na naši skupni poti razvoja. Rešitev problema pa je zelo kompleksna, saj so moderni pristopi v kmetijstvu gluhi za tovrstno problematiko. Tako je iluzorno pričakovati ustrezno rešitev na državni ravni, ki bi preprečila izumiranje oz. izginjanje teh vrst. V Slovenji nas za zdaj rešuje le velika razdrobljenost na manj razvitih območjih, kjer še gospodarijo na tradicionalen način. Ko bodo izginile še te redke površine, ne bo več prostora tudi za celo paleto vrst. Seveda se rešitev ponuja sama v obliki subvencioniranja tradicionalne pridelave žit, a menim, da za tovrstni podvig ni ustrezne politične volje. ♦

